

בגדר מתעסק

יש לדון (ע' מקור חיים ס' תל"א) במי שהיה סבור שיש לו במרתפו יין או כיו"ב, ואחר הפסח נמצא שהוא שכר או כיו"ב, האם נאסר בהנאה מדין חמץ שעבר עליו הפסח. ולדעת ר' יודא דחמץ שעע"ה דאורייתא פשיטא דנאסר בהנאה, אבל שאלתנו למאי דקי"ל כר' שמעון שאין איסור חמץ שעע"ה אלא משום קנסא שעבר על ב"י וב"י יש לדון דלמא לא קנסו אלא במזיד או בשוגג, דכה"ג באיסורים אחרים המעשה מתייחס אליו, אבל בכסבור שהוא יין ונמצא שכר, דבכה"ג באיסורים אחרים מיקרי מתעסק ואינו מתייחס אליו, דלמא לא קנסו, דהא לא עבר עבירה כלל.

ואף אי נימא דאכתי ראוי לקונסו על שלא בדק והרי הוא חייב בבדיקה, יש לדון אם על שלא בדק נאסר בדיעבד בהנאה. ועוד יש גוונא שהי' סבור שכל השנה לא הכניס שם אלא יין, וא"כ הו"ל מקום שאין מכניסין בו חמץ וא"צ בדיקה, וא"כ על זה גופו שלא בדק הו"ל מתעסק.

וכתב המקו"ח דלא שייך מתעסק אלא בדבר שחיובו משום מעשה, דבמתעסק לא מיקרי דעבד עובדא, אבל בדבר שאיסורו משום ההמנעות שבו לא מהני ב"י מתעסק, דאין המתעסק מחשיב דבר שלא נעשה כאלו נעשה. ובוזה דומה המתעסק לאנוס דמעשה שנעשה באנוס אינו מתייחס אל העושה, אבל אם נמנע מעשי' באנוס לא חשיב כאלו עשה, כגון מי שלא הקריב פסח באנוס אינו פטור מפסח שני, אף למ"ד דחיוב כרת הוא רק על פסח ראשון, וראי' לדבר (אמנם לא לכל הדעות) מהאנשים ששאלו את משה רבנו ונאמר להם לעשות פסח שני.

אכן אין המתעסק שוה לגמרי לאנוס, שכן האנוס פטור גם כשנהנה מהעבירה, ואין העבירה מתייחסת אליו כלל, ואילו המתעסק, כגון שסבר על חתיכת חלב ששומן היא ואכלה כשנהנה חייב. ומבחינה זו דומה המתעסק לשליח, שמבואר בגמ' שגם למ"ד יש שליח לדיע, ואין העבירה מתייחסת לשליח אלא למשלח, מ"מ היכא דנהנה השליח מתייחסת אליו העבירה והוא חייב.

כתב הרמב"ם (פ"א מהל' שבת ה"ח) כל המתכוין לעשות מלאכה ונעשתה לו מלאכה אחרת שלא נתכוין לה פטור עלי' לפי שלא נעשית

מחשבתו וכו'. וכתב המגדל עוז דדבר זה נלמד מדברי ר' אבין שאמר שהזורק חץ בשבת ברה"ר וקרע שיראין בהליכתו פטור מלשלם מפני שחילל שבת בהעברת החץ ברה"ר וקלב"מ. וכוונתו, דתפ"ל דפטור דהרי גם קורע הוי מלאכה בשבת, אלא על כרחך דכיון דלגבי הקריעה הוי מתעסק אין זו פוטרת אותו: ושאלתי את אדמו"ר שליט"א אולי מה שאין הקריעה פוטרת אותו הוא מפני שהוא מקלקל, ומקלקל בשבת פטור (ואולי מטעם זה באמת ציין המ"מ מקור אחר לדברי הרמב"ם) ? וענה אדמו"ר שליט"א די"ל דהמגדל עוז ס"ל כרשי"י (בי"ק ל"ה. ד"ה רבא) דמקלקל בשבת אף דפטור ממיתה מ"מ פטור מתשלומין, כמו שוגג. וא"כ צ"ע דגם המתעסק אף דפטור מ"מ יפטור מן התשלומין וא"כ אכתי תיקשי על ר' אבין ? אלא כמו שנתבאר דמתעסק אינו מתייחס אליו כלל, ולהכי אינו פטור מתשלומין.

ואין להקשות אם אין הקריעה מתייחסת אליו כלל מפני שהוא מתעסק מדוע חייב הוא לשלם עבורה, דנהי דלגבי שבת מתעסק אינו מתייחס אליו, לגבי נזיקין שפיר מתייחס. וביאור הדבר כדברי המקור חיים, דלגבי שבת והרבה איסורים אחרים, קפידת התורה שישראל לא יעשה האיסור, הלכך כשהוא מתעסק אין זה מתייחס אליו והוא פטור. אבל לגבי נזיקין אין די לתורה בכך שישראל לא יזיק ממון חבירו, אלא גם אם רואה נזק בא מגורם חיצוני מצוה עליו למנוע הנזק מדין השבת אבידה, הלכך אין כאן פטור של מתעסק.

ונראה דמתעסק הוה כעין גרמא, דגרמא בשבת מותר מדאורייתא, וי"א אף מדרבנן אלא דאשכנזים מחמירים בזה, וכן בעוד איסורים, אבל בנזיקין גרמא אסור, דהתורה הקפידה שלא יאבד ממון ישראל.

וברציחה נתנה התורה כמה דוגמאות של שוגג שחייב גלות, והן דוגמאות שבהל' שבת היינו קורין אותן מתעסק ופוטרין אותו, והיינו מהאי טעמא, דברציחה הקפידה התורה שלא יניח ישראל לחבירו למות גם על ידי גורם חיצוני, הלכך אין כאן פטור של מתעסק. ומטעם זה גופו אם הרגו בשוגג בצורה כזו וגם קרע בשעת מעשה את בגדיו, חייב גלות אבל פטור מן התשלומין מדין קלב"מ, כי לענין רציחה המעשה מתייחס אליו ופוטור מן התשלומין, וכן דבר שאינו מתכוון אסוי' בנזיקין וברציח' אף למאן דשרי בעלמא.

ורעק"א (שו"ת רעק"א סי' ח') דן דבכל מתעסק, לבר ממלאכת שבת, איכא איסורא דאורייתא, ואינו אלא פטור מחטאת, אבל הרואה חבירו

מתעסק חייב להפרישו וכן הוא עצמו כשנודע לו חייב לעשות תשובה, ולפיכך החמץ אסור דסו"ס עבר על ב"י וב"י. ולפי"ז צ"ל דמתעסק המעשה מתייחס אליו, וא"כ צ"ע מנלן לחלק בין נהנה ללא נהנה, דהא קרא דפטר מחטאת סתמא כתיב.

והביא רעק"א רא"י דאיכא איסורא במתעסק משיטת הסוברים דהרואה את חבירו לבוש כלאים חייב לפושטם ממנו אפילו בשוק משום דאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', ואפילו אין הלה יודע שכלאים בבגדיו, אלמא דאף במתעסק איכא איסורא. אמנם כתב רעק"א די"ל דשאני כלאים דגופו נהנה וליכא פטורא דמתעסק. ובמאירי סנהדרין ס"ב: , שלא נדפס בימי רעק"א, איתא דהנאת כלאים לא חשיבא הנאה לגבי מתעסק. והחלקת יואב (או"ח סי' ז') הביא כן בשם הר"ן.

ורא"י נוספת הביא מהמוכר בהמה לחבירו, שבזמנים מסוימים חייב להודיעו אם מכר אמה או בתה לשחוט, כדי שלא יעברו הלקוחות משום אותו ואת בנו, והא התם מתעסקים הם, אלמא דאף במתעסק איכא איסורא.

ועפר אני תחת כפות רגליו הקדושים, אבל לבי אומר לי דאין מתעסק אלא בסומך על חושיו, כגון שסבור על חוט פשתן שהוא כותנה, אבל בלובש בגד מפני שקנהו ממוכר ישראל וסומך על חזקת כשרות של המוכר, או על עד אחד נאמן באיסורין, מיקרי שוגג ולא מתעסק, ואולי בכה"ג מיירי הא דרואה חבירו לבוש כלאים בשוגג.

וכן באו"ב אם ישאלו השוחט מפני מה הוא שוחט ואינו חושש לאו"ב, הרי זה מפני חזקת חיים דהאם או הבת, ואת"ל מתה היא שמא כבר אתמול נשחטה, או כיו"ב, א"כ שוב הו"ל שוגג ולא מתעסק.

ורעק"א והחלקת יואב הביאו מהמהרש"א דאליבא דהלכתא ליכא כלל פטורא דמתעסק, ותמהו עליו.

מ"מ בין למהרש"א ובין להמקור חיים ובין לר' עקיבא איגר חמץ זה אסור לאחר הפסח.